

tankesmedjan
TIDEN

NR 1 | 2017

=====**RAPPORT**=====

LIVETS LOTT

Om förutbestämda öden
och politik för jämlikhet

MONIKA ARVIDSSON

ISBN 978-91-88224-26-2

© Tankesmedjan Tiden 2017

Text: Monika Arvidsson

Grafisk form: Kim Ingesson

LIVETS LOTT

Om förutbestämda öden och politik för jämlikhet

- ◆ **Socioekonomisk bakgrund**, rättigheter och möjlighet att tillgodogöra sig dem, utbildning och typ av jobb, är några saker som påverkar individens förutsättningar för god livskvalitet.
- ◆ **Låg inkomst innebär ofta** en negativ inverkan på hälsa, levnadslängd, utbildningsresultat, arbetsmiljö och samhällsengagemang.
- ◆ **Livet rustar oss med olika** sociala och ekonomiska förutsättningar. Demokratiska välfärdssamhällen kompenserar den med svagare utgångsläge, så att individen förbättrar sin möjlighet att maximera sina livschanser.
- ◆ **Länder med hög ojämlikhet** förlorar i ekonomisk tillväxt. Senare decenniernas ökade inkomstspridning beräknas ha kostat Sverige mellan sex och sju procent i BNP. En jämn inkomstspridning tycks tvärtom gynna social stabilitet, produktiva miljöer och samhällsengagemang.
- ◆ **Jämlika samhällen är mer inkluderande**, legitima och toleranta och därför ett effektivt motmedel mot social oro, misstro och radikalisering.
- ◆ **Ojämlikhet är en naturkraft**, jämlikhet är en drivkraft: politiska prioriteringar, regleringar och samverkan gör skillnad.
- ◆ **För jämlikhet behövs bland annat**: juridisk och politisk inkludering, ökade livschanser via utbildning, bra arbetsvillkor, reglering av globalt kapital, rättvis handel, omfördelningsskattspolitik och en generell välfärdspolitik.

INNEHÅLL

INTRODUKTION	7
OLIKA FALLA ÖDETS LOTTER	9
Ärvd hälsa	9
Utbildning ger (en del) makt	10
Social rörlighet eller att bliva vid sin läst	12
Polariserade arbetsvillkor	14
Ökade inkomstskillnader mellan fattig och rik	17
HUR KAN TOMBOLAN REGLERAS?	21
Samhällen byggs på effektivitet och tillit	21
Omfördelning är ett val	23
Effektivitet via jämlikhet	24
Produktiv samarbetsanda och reglering	26
Generell välfärd istället för punktvis fattigdomsbekämpning	31
Bra jobb ger fler vinster	32
SLUTSATS: JÄMLIKHET GER VINST VARJE GÅNG	35
REFERENSER	39

Jämlikheten är en utopi som ännu är långt ifrån förverkligad i det svenska samhället där så mycket av gamla klassfördomar och reella klasskillnader lever kvar. Och det är en utopi som ständigt måste formuleras på nytt och ständigt erövrats på nytt. Ty i en dynamisk utveckling ligger ständigt faran att nya privilegier skall befastas, nya gränser ritas ut och nya klyftor grävas upp mellan människorna.

Olof Palme. Tal vid Broderskapsrörelsens kongress i Gävle,
30 juli 1965.

INTRODUKTION

Har du någonsin stannat upp vid en myrstack, för att titta närmare på vad som händer där nere? Vid en första blick ett myller, vid en andra en ofattbar organisering och precision. Prydliga led med myror på väg ut från stacken mot något uppdrag, och prydliga led in lastade med någon byggsten till stacken. Trots att de är så små, lyckas myror bygga samhällen som kan vara flera meter höga. Även om samarbete tycks vara kittet i ett myrsamhälle är det långt ifrån jämlikt. I stacken ryms drottningar, arbetare och till och med slavar. Att kunna bygga höga stackar är möjligen produktivt men inte nödvändigtvis ett tecken på egentlig framgång.

Här skulle man kunna dra paralleller till hur ekonomin fungerar. Diktaturer och stater med påtagligt inskränkta rättigheter för sina medborgare kan mycket väl vara ekonomiskt framgångsrika. Vi ser att det går att skapa tillväxt oavsett hur fördelningen av resurser och demokratiska rättigheter ser ut. Myrorna är effektiva fast de lever i starkt hierarkiska samhällen med tydlig social uppdelning. Men om vi skulle ge alla myror rösträtt och lika tillgång till stackens samlade resurser skulle myrorna, enligt applicerad metod i människornas samhällen, inte bara bli mindre benägna att kriga med varenda grannstack, utan möjligen kunna bygga än mer stabila myrstackar.

En skolklass har gemensam utgångspunkt i form av samma lärare, samma skolmiljö och samma krav enligt skollagen. Även om de yttre förutsättningarna är lika spelar hemmiljö, studievana och hälsa en stor roll för hur varje enskild elev kan tillgodogöra sig undervisningen. Det finns stora skillnader som reproduceras mellan generationer, det vill säga går i arv. För det är inte helt upp till varje individ hur väl man kan tillgodogöra sig sina livschanser, föräldrarnas erfarenheter och tillgångar påverkar också barnens utfall. Även om samhället erbjuder alla medborgare liknande förutsättningar för utbildning, beror resultaten i stor utsträckning på externa faktorer som bestäms redan vid födseln. Genom att erbjuda en avgiftsfri skola med likvärdig undervisning oavsett var den sker, läxhjälp och specialundervisning vid behov, kan dessa ojämlika förutsättningar jämnas ut. Livets lott falla olika – men politiken kan rusta människor med jämlika villkor.

Jämlikhet har hamnat i fokus bland olika discipliner under senare tid. Inom exempelvis politisk filosofi, ekonomi, miljö och hälsa lyfts olika aspekter av fördelning av tillgångar, risker och levnadschanser. Troligen har detta intresse ökat i sviterna av den finansiella och ekonomiska kris och lågkonjunktur som drabbade många av världens länder efter 2008. Ojämliga villkor mellan grupper av människor och vad detta innebär i form av makt (eller maktlöshet) över

” Utformningen av juridiska, politiska och ekonomiska rättigheter är fundamentala verktyg.

levnadsvillkoren har synliggjorts både via forskning och via en stark opinion för förändring. Att kunna kompensera för faktorer som påverkar individens livsnytta negativt i syfte att öka jämlikheten är nödvändigt i demokratiska samhällen. Utformningen av juridiska, politiska och ekonomiska rättigheter är fundamentala verktyg. Att allt fler ser jämlikhet som en viktig faktor för ekonomisk tillväxt

är i sig en accelerator för förändring.

En ökande ojämlikhet handlar om att jordens rikaste procent äger mer än vad resten av världen gör tillsammans. Det handlar om att löneandelen i västvärldens ekonomier har sjunkit och att kapitalandelen har ökat under tre decennier. Ojämlikheten handlar också om växande skillnad i villkor mellan arbetstagar. Det handlar om att demokratiskt deltagande i samhällsbygget är omöjligt för många medborgare, samtidigt som privat kapital kan påverka politiken till dess fördel. Det handlar om olika tillgång till hälsovård och att sannolikheten att dö i förtid ökar för dem med lägre inkomst.

Jämlikhet har många dimensioner och därmed krävs många kompletterande svar om man vill öka den. En politik för jämlikhet måste adressera och påverka uppväxtmiljö, socialt arv, hälsa, utbildning, inkomst, arbetsförhållanden, miljöpåverkan, normer och inflytande. Jämlikhet skapas genom insatser på mycket bred front.

Varför ska vi ha jämlikhet? En anledning är ekonomisk och handlar om effektivitet. Genom att kompensera individer för skillnader som orsakar olika möjlighet till livsnytta, får samhället i retur bättre hälsotal, större tillgång på humankapital, social sammanhållning och en bra grogrund för tillväxt. Men som avses i exemplet om myrsamhället, är ekonomisk effektivitet inte det enda viktiga. Av demokratiska och sociala anledningar bör politikens främsta uppgift vara att verka för lika livschanser, vilket tydliggörs i exemplet om skolklassen. Jämlika samhällen är mer inkluderande, legitima och toleranta och därför ett effektivt motmedel mot social oro, misstro, och radikalisering.

I det följande kommer vi först att identifiera olika områden som var för sig är viktiga ur ett mänskligt och ekonomiskt perspektiv, och där skillnader påverkar hur det förhåller sig med jämlikheten på ett samlat plan. Vi går igenom hur ojämlikheten uttrycker sig: vad som utgör ett problem. Och vilka utmaningarna är på det aktuella området: vem och hur den drabbar. Det följs av förslag på vad som kan göras för att angripa problemen. Vi tar också upp vad man kan vänta sig att få ut av ökad jämlikhet.

OLIKA FALLA ÖDETS LOTTER

ÄRVD HÄLSA

Ojämlighet börjar tidigt i livet. Barns uppväxtvillkor skiljer sig mycket åt även i välfärdslandet Sverige med fri tillgång till vård och skola. Via offentliga omfördelningssystem gynnas så kallad social rörlighet, men ofta består initiala skillnader resten av livet.

Forskarna Mörk, Sjögren och Svaleryd visar i en studie att det finns en tydlig social gradient i barns hälsa.¹ Barn till föräldrar med högst socioekonomisk status (en kombination av hög inkomst och lång utbildning) har en 40 procent lägre risk att skrivas in på sjukhus jämfört med barn till föräldrar med lägst socioekonomisk status. De konstaterar att barn från ekonomiskt utsatta förhållanden har en 131 procent högre risk att dö under barndomen jämfört med barn som lever i ekonomiskt starka familjer. Barn från ekonomiskt utsatta förhållanden löper därtill 85 procent högre risk att drabbas av psykisk ohälsa. Ett forskningsprojekt vid Umeå Universitet undersöker jämlikheten i hälsa hos medelålders personer. Det visar att hälsa går i arv. I vilken utsträckning vi drabbas av hjärtsjukdomar kan i upp till 10 procent förklaras av uppväxtvillkoren under barndomen.²

Kanske tvärtemot vad man skulle gissa, har inte skillnader i hälsa ökat de senaste två decennierna, trots ökade skillnader i inkomster. Det ska dock inte tas som intäkt för att hälsonivåer inte skulle påverkas av inkomst, utan bekräftar snarare ett sedan tidigare känt positivt och inte negativt samband. Ökade inkomster påverkar individens hälsa positivt, men minskade inkomster påverkar den inte negativt i någon större utsträckning. Hur väl välfärdsstaten, alltså offentlig hälso- och sjukvård förmår kompensera för snedfördelningen i sjukdomsrisker beroende på inkomst, kan delförklara att skillnaderna i hälsa inte tilltar trots ökade inkomstskillnader.

---

1 Mörk, Sjögren & Svaleryd (2015)

2 Mosquera, San Sebastian, Waenerlund, Ivarsson, Weinehall, et al. (2016)

Sedan tio år tillbaka är psykisk ohälsa den vanligaste anledningen till sjuk-skrivning. Ökningen under denna tid är markant och den är störst för unga kvinnor. Jämfört med fysisk ohälsa innebär psykisk ohälsa en större risk för permanent frånvaro. Risk för psykisk ohälsa beror på vilken typ av jobb du har och om du har en chef som kan och vill hantera situationen. Omständigheter såsom bristande inflytande, svagt stöd från chefen och liten möjlighet till uppmuntran och inflytande påverkar den psykiska hälsan negativt.

Obalansen mellan arbete och privatliv är en av de största psykosociala riskerna i Europa i dag, enligt Europeiska arbetsmiljöbyrån. Stressrelaterade sjukdomar och depressioner är en av de vanligaste orsakerna till sjukskrivning. En rad studier visar hälsorisker med stress och ständig tillgänglighet: ökad risk för emotionell utmattning, sämre fysisk hälsa och ökad risk för alkoholproblem.

Ohälsa drabbar således människor olika och påverkas av det som klassiskt benämns som klasstillhörighet. Offentlig vård ska kompensera för olikheter i hälsa, den som är sjuk ska få vård efter behov, vilket i praktiken innebär att den särskilt har anledning att riktas till dem med låg socioekonomisk status. Men är då den vård som ges jämlik i avseendet att den ges efter behov och oavsett socioekonomisk bakgrund? Socialstyrelsen konstaterar att klyftorna inom vården ökar och att den alltså är ojämlik. Även om uppdraget är att erbjuda en jämlik vård får vissa grupper sämre vård än andra. Dit hör korttidsutbildade, unga och kvinnor födda utanför Europa.³

Allt fler lever till hög ålder och överlever svåra sjukdomar. De flesta som idag drabbas av bröstcancer blir lyckligtvis friska. Men chanserna att överleva skiljer sig åt regionalt och beroende på utbildningsnivå där chansen för överlevnad är bättre för den med lång utbildning. Det förklaras möjligen inte av att den med kort utbildning får sämre vård, utan av att denna persons cancer upptäcks senare. Personer med kort utbildning har även högre dödlighet i hjärtsjukdomar, stroke och självmord.⁴ Det här är på inget sätt unikt för Sverige. I de flesta rika länder känns mönstret igen: den med låg socioekonomisk status har sämre hälsa än den med högre socioekonomisk status.

En av Världshälsoorganisationen WHO:s variabler för att mäta jämlik hälsa är förväntad levnadslängd. I höginkomstländer förväntas nyfödda leva i minst 80 år, i låginkomstländer mindre än 60 år – en skillnad på två decennier.⁵ Skillnaderna mellan fattiga och rika stater är stora och visar på ett tydligt samband mellan inkomst och hälsa. En aspekt som är viktig i sammanhanget rör demokrati och statens förmåga att leverera förutsättningar för sina medborgares hälsa. Detta ska vi återkomma till lite längre fram.

UTBILDNING GER (EN DEL) MAKT

”Kunskap är makt”, lyder den klassiska devisen som ska uppmuntra till studier.

---

3 Socialstyrelsen (2016a)

4 Socialstyrelsen (2016)

5 WHO (2016)

Men vad betyder det egentligen, vilken är makten som vinnas genom ökad kunskap? Det vi lär oss i skolan lägger i stor utsträckning grunden för våra möjliga livsval i form av yrkeskarriär och inkomstnivå, för vår framtida risk för arbetslöshet, för demokratisk delaktighet, hälsa och förväntad levnadsålder. Därför är det inte orimligt att konstatera att kunskap ger makt över det egna livet.

Om vi tänker oss en skara barn som börjar sitt första skolår tillsammans, så kommer barnens skolresultat trots samma undervisning att skilja sig åt, och som en följd av det påverka livsnyttan olika hos individerna. Samma innehåll och undervisningssätt ger olika resultat inte bara för att barn i sig är olika, utan kanske i synnerhet för att deras föräldrar är det. Barn blir ofta som sina föräldrar – utbildning och yrken går många gånger i arv. Kunskap är också klass. Det råder stora skillnader mellan barn till arbetare och barn till akademiker.

Hemförhållanden är viktiga för barns skolresultat. Om föräldrarna är studievana har de verktyg att hjälpa till med inläringen, de kan motivera och inspirera. Om hemförhållandena är otrygga, till exempel på grund av ekonomisk utsatthet, missbruk eller psykisk ohälsa, påverkar det barnets möjlighet att prestera i skolan. Ett inte överraskande samband kan påvisas mellan psykisk ohälsa för unga och dåliga skolresultat. Enligt Mörk, Sjögren och Svaleryd kan så mycket som över hälften av olikheterna mellan barns skolresultat förklaras av familjebakgrund.

Att social bakgrund spelar roll för vem som går vidare till eftergymnasiala studier är ett välkänt faktum. Andelen studenter med minst en högskoleutbildad förälder är högre än andelen studenter med föräldrar som har högst en tvåårig gymnasieutbildning. SCB-siffror visar att 2014 hade 22 procent av personer födda 1988 och med enbart förgymnasialt utbildade föräldrar påbörjat högskolestudier. Andelen studenter med forskarutbildade föräldrar var betydligt högre: 84 procent. Det är en fördelning som inte speglar befolkningen i stort och därför talar man om en social snedrekrytering. Det vill säga att kortutbildades barn är underrepresenterade vid universitetens utbildningar.

72 länder ingår i den så kallade PISA-undersökningen (Programme for International Student Assessment) som var tredje år mäter 15-åriga skolelevs kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse. 2012 var resultatet för svenska elever nedslående, då låg Sverige under OECD-genomsnittet i alla ämnen med tendens till sjunkande resultat. Svenska elever uppnådde ett bättre resultat i PISA-undersökningen 2015. Resultatet, som dock inte är helt statistiskt säkerställt, visar en återetablering runt eller högre än OECD-genomsnittet. Det förklaras både av förbättrade svenska resultat och sänkt genomsnitt för OECD-området som helhet.

Samma undersökning visar att likvärdigheten i den svenska skolan har försämrats betydligt. Kunskapsklyftorna är stora mellan de elever som klarar sig bäst och de som klarar sig sämst. Skillnaderna i resultat har blivit större mellan elever med hög socioekonomisk bakgrund och elever med låg socioekonomisk bakgrund. Ur ett jämlikhetsperspektiv har vi på drygt 15 år gått från att ha levererat bland de

---

Enligt Mörk, Sjögren och Svaleryd kan så mycket som över hälften av olikheterna mellan barns skolresultat förklaras av familjebakgrund.

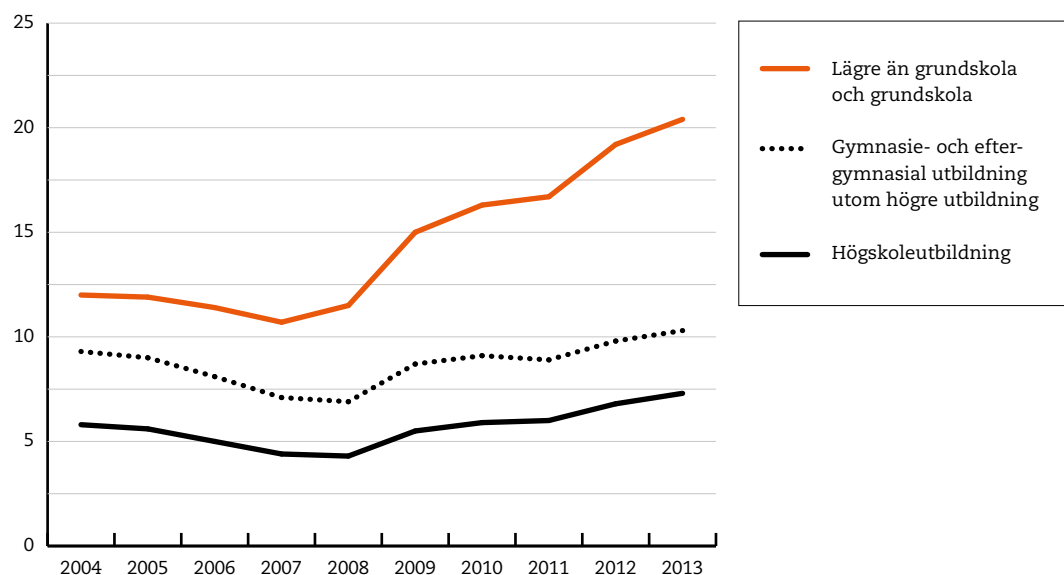
---

mest likvärdiga skolresultaten till att vara ett genomsnittligt OECD-land.

Utbildningens längd, inriktning och betyg påverkar individens chanser på arbetsmarknaden. Den med längre utbildning utsätts i betydligt mindre omfattning för arbetslöshetsrisk än den med kort utbildning. Statistik från europeisk arbetsmarknad visar på tydliga och till och med förstärkta samband under den senaste ekonomiska krisen. Men ju längre tid med svag efterfrågan på arbetskraft, desto större blir risken även för dem med längre utbildning. Exempel från Spanien och Grekland visar att även akademiker kan bli av med jobbet och hamna i långtidsarbetslöshet. Då rör det sig emellertid om extrema ekonomiska förhållanden, den med kortast utbildning och/eller minst erfarenhet hamnar ännu längre bak i kön av arbetslösa. En lång utbildning är således ingen garanti för att inte drabbas av arbetslöshet, men en god försäkring för att minimera den framtida risken för det.

DIAGRAM 1 Arbetslöshet/utbildningsnivå

Arbetslöshet i euroområdet, procent. Källa: Eurostat

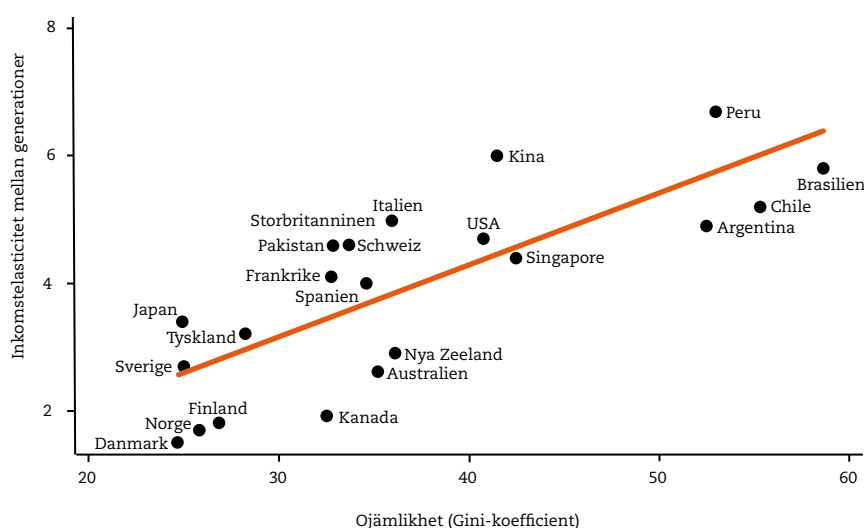
SOCIAL RÖRLIGHET ELLER ATT BLIVA VID SIN LÄST

Det sociala arvet slår igenom även i de fall där barn har en annan utbildning och/eller skolresultat än sina föräldrar. Amerikanska studier pekar på att även ganska mediokra betyg kan räcka långt för barn till föräldrar med hög inkomst. Barn från hem med hög socioekonomisk status har en minst lika stor, ibland större, chans till en bra karriär och hög inkomst som elever som lämnar skolan med utmärkta betyg men som har en låg socioekonomisk bakgrund.⁶

⁶ Reeves & Sawhill (2014)

I sammanhanget kan nämnas en studie från National Bureau of Economic Research, som avfärdar att barn från rika familjer skulle vara mer genetiskt begåvade och därför lyckas bättre än andra att själva bli rika. Det finns inte heller stöd för att rikedom uppstår tack vare uppfostran, till exempel att man lär sig förvalta pengar.⁷ Tesen stärker det ovan sagda; barn till rika föräldrar blir själva rika tack vare att rikedom, snarare än kunskap, går i arv. Det betyder inte att barn med fattiga föräldrar inte kan bli rika via utbildning och karriär – bara att det är svårare. I boken "Ojämlighetens anatomi", skriver Per Molander om två pojkar som spelar kula. Förutsättningarna är helt olika mellan dessa två, där den ena har tio gånger fler spelkulor än den andra och därmed har betydligt större chans att ta hem spelet. Spelaren med färre kulor måste för att kunna vinna, överprestera genom att vara 15 procent skickligare.⁸ Det är en bild som på ett bra sätt förklarar hur inkomster kan/måste kompenseras med skicklighet.

DIAGRAM 2 Social rörlighet

Samband mellan jämlika villkor och familjebakgrund. Källa: Corak, 2013

Ju mer jämlika samhällen är desto större chans för alla barn att få en bättre ekonomisk standard än sina föräldrar. Även om rikas barn fortsatt har bättre ekonomisk standard än barn till fattiga, minskar jämställda samhällen de rikas barns ärvda försprång i relation till de fattigas barns utgångspunkt. Med andra ord ökar risken i ojämlika samhällen för att fattigas barn också blir fattiga.

Det här sambandet i social rörlighet över generationsgränsen, har kommit att kallas för "The Great Gatsby Curve", vilket refererar till huvudpersonen i Scott Fitzgeralds klassiska roman. Gatsbykurvan visar på stora skillnader mellan in-

⁷ Black, Devereux, Lundborg & Majlesi (2015)

⁸ Molander, P. (2014)

komstgrupper och möjligheten till klassresor. Ställs jämlikhetsnivån (motsvarat av Gini-koefficienten) mot generationsskillnader i ekonomisk status, ser man att de nordiska länderna är de mest jämlika i världen. Här påverkar föräldrarna sina barns framtida ekonomiska status i betydligt mindre utsträckning än i länder som Brasilien, USA, Storbritannien och Kina.

POLARISERADE ARBETSVILLKOR

Villkoren i arbetslivet utgör en väsentlig förklaringsvariabel till hur jämlikt inte bara arbetstillfällenas villkor är utformade, utan också hur livsvillkoren i övrigt är. Löntagare som har fast anställning, en lön som räcker till levnadsomkostnader, sparande och fritidsaktiviteter, inflytande över arbetets tid och innehåll och utvecklande arbetsuppgifter, har blivit norm på svensk arbetsmarknad. Det är en utveckling som har krävt en lång och idog facklig kamp och politiska reformer för att stärka arbetstagares rätt till arbeten man både kan överleva och leva av.

Ungefär hälften av Europas arbetstagare uppger sig ha högavlönade och bra arbeten eller välbalanserade och bra arbeten. Den andra halvan uppger sig tvärtom ha arbeten med dåliga villkor, med dåligt balanserade arbeten eller arbeten av låg kvalitet.⁹ Normen om bra arbetsvillkor har under ett par decennier på olika sätt urholkats och trygga villkor gäller långt ifrån alla. I dagsläget är polariseringen på arbetsmarknaden stor. Stora skillnader i villkor finns mellan arbetslös och sysselsatt, mellan dem med atypiska arbeten och dem med fasta tillsvidareanställningar, mellan arbetare och tjänstemän, mellan kvinnor och män, mellan grupper med olika etnisk bakgrund.

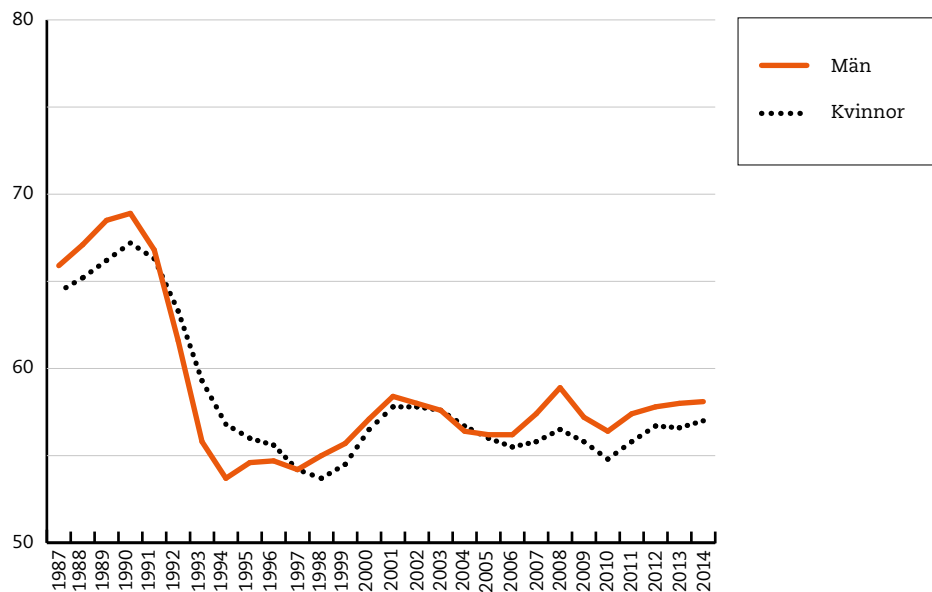
Så kallade prekära eller atypiska arbetsformer är anställningar med låg och osäker inkomst, ohälsosam arbetsmiljö och liten möjlighet till inflytande på arbetsplatsen. Dessa jobb har successivt ökat på svensk arbetsmarknad. Via arbetslöshet, fler tillfälliga anställningar och fler ofrivilliga deltidjobb har tryggheten på arbetsmarknaden minskat. Exempel på otrygga anställningsformer och inkomster är timanställningar, vikariat, behovsanställningar och ofrivillig deltid. Den här typen av anställningar återfinns främst inom hotell och restaurang, detaljhandeln samt vård- och omsorgsyrken. Fler kvinnor än män omfattas.

Efter 1990-talskrisen, mellan 1993 och 1999, ökade antalet tidsbegränsat anställda med hela 43 procent i Sverige. Ökningen har därefter fortsatt men i långsammare takt. Under den senaste ekonomiska krisen som följde på finansmarknadskraschen 2008, minskade antalet tidsbegränsat anställda. Det förklaras av att de första som får gå när företag tvingas skära ner och säga upp personal är de med tillfälliga kontrakt. De utgör företagets buffert för kostnadsflexibilitet. Den mer eller mindre konstanta ökningen över tid av denna typ av anställning tyder på ett trendbrott. Det är inte lika självklart som tidigare att få ett fast heltidsjobb när konjunkturen vänder och övergår i ekonomiskt goda tider. Andelen fast anställda föll drastiskt efter 1990-talskrisen och omfattade 57,5 procent av befolkningen år 2014.¹⁰

9 Eurofound (2014)

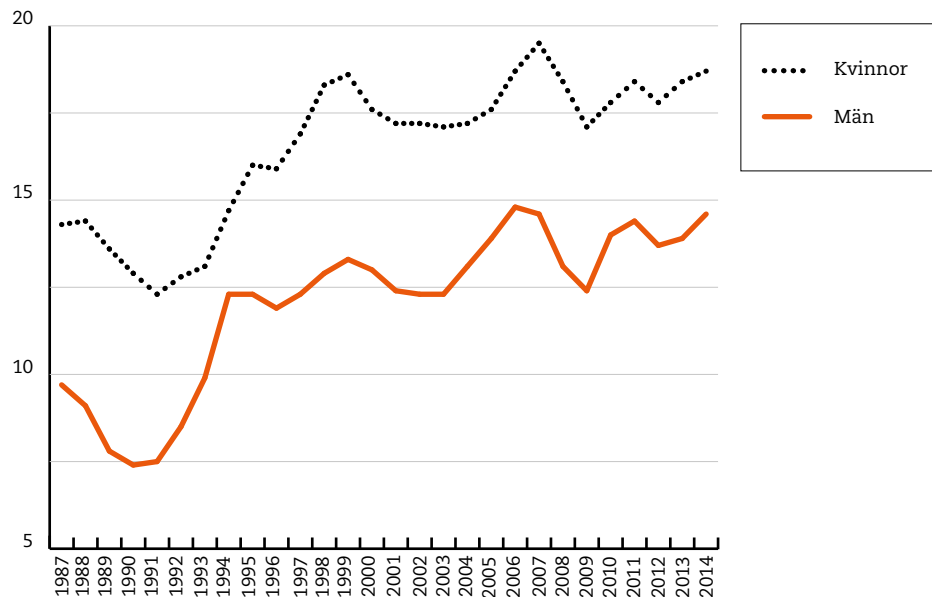
10 SCB (2015)

DIAGRAM 3 Fast anställda

Andel fast anställda av befolkningen, procent. Källa: SCB, AKU

DIAGRAM 4 Tidsbegränsat anställda, utveckling

Andel tidsbegränsat anställda av samtliga anställda, procent. Källa: SCB, AKU

Tillfälliga anställningar kan vara en bra inkörsport till arbetsmarknaden; ett jobb som ger en extrainkomst under studietiden och en introduktion till arbetslivet. Men många blir kvar i vikariat, tim- och behovsanställningar och i dessa fall blir en tillfällig anställning synonymt med en otrygg vardag och framtid. Av dem som var tillfälligt anställda 2014 hade bara drygt 11 procent en fast anställning påföljande kvartal.¹¹ Personer med utländsk bakgrund är överrepresenterade i denna kategori anställningar. Bilden av visstidsfallor bekräftas av en OECD-studie av den europeiska arbetsmarknaden, där färre än hälften av dem som fick en tillfällig anställning, hade ett fast och/eller heltidsjobb tre år efter det första mättillfället.¹² Att tillfälliga jobb är en fot in i arbetslivet stämmer för många, men vissa fastnar i steget in i det.

I en omfattande kartläggning konstaterar Eurofound att kvaliteten i termer av utbildning och arbetstid har förbättrats i EU-länderna under perioden 1995 till 2010.¹³ Däremot minskade kvaliteten avseende kunskapskrav, medbestämmande på arbetsplatsen och ökad arbetsbörda. Försämringarna märktes särskilt för dem med enklare kontorsarbete och i yrken där datorer sällan används. Under perioden ökade också fysiska krav och arbetsbördor, och särskilt för dem med högkvalificerade manuella yrken ökade riskerna i arbetsmiljö. Trenden mot en mer tydligt tudelad arbetsmarknad, där vissa är utsatta för risker och en begränsad möjlighet till inflytande, är en följd av framväxten av fler tillfälliga och lågproduktiva jobb.

Många kan idag inte känna trygghet i anställningen eller med statens åtaganden vid arbetslöshet. Arbetslöshetsförsäkringen som

” Även efter den rejäla höjning som gjordes av ersättningstaket 2015, är inkomstskyddet vid arbetslöshet fortsatt svagt och de flesta löntagare på svensk arbetsmarknad är underförsäkrade.

ska täcka upp för förlorad inkomst är allvarligt urholkad. Även efter den rejäla höjning som gjordes av ersättningstaket 2015, är inkomstskyddet vid arbetslöshet fortsatt svagt och de flesta löntagare på svensk arbetsmarknad är underförsäkrade. Bara 37 procent av de arbetslösa får ut 80 procent av sin tidigare lön de 100 första dagarna. Det innebär dels ett försörjningsproblem för den som blir arbetslös, dels ett legitimitetsproblem för systemet.

En mistro mot det allmänna försäkringssystemet skadar tilliten och driver upp behovet av privata försäkringslösningar. Resultatet blir att de som har råd kompletterar med privat försäkring medan andra kvarstår som underförsäkrade. En osäkrare tillvaro påverkar även sparbetendet i ekonomin samt mobiliteten på arbetsmarknaden då fler har anledning att oroas över konsekvenser vid en eventuell arbetslöshet och därför riskminimerar genom att vara mindre benägna att byta jobb.

11 SCB (2015)

12 OECD (2014)

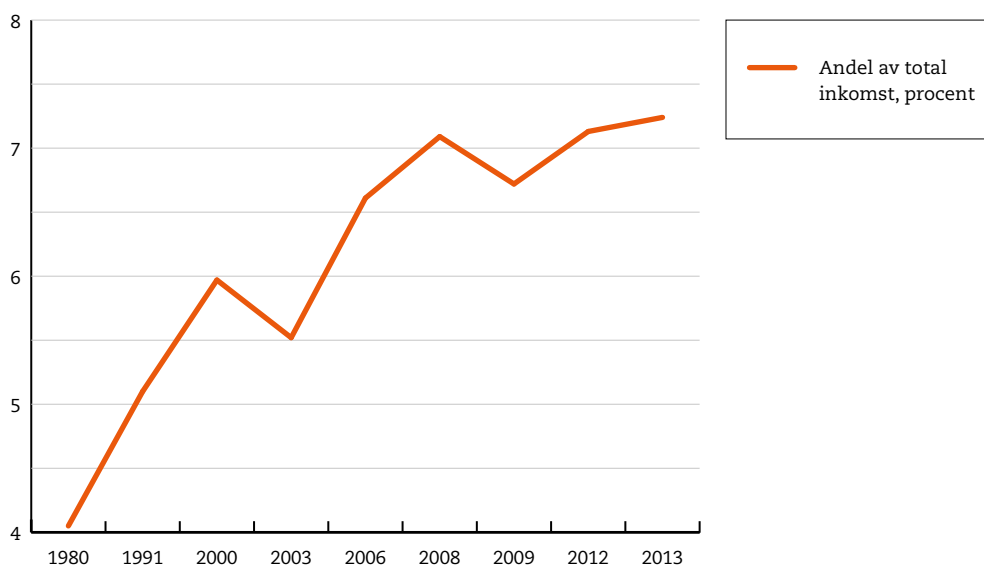
13 Eurofound (2015)

ÖKADE INKOMSTSKILLNADER MELLAN FATTIG OCH RIK

Det är stora skillnader mellan dem som har arbete och dem som är arbetslösa. Men det är även stora skillnader mellan dem som har ett jobb. Ett jobb är inte en garanti för att kunna försörja sig eller att undgå fattigdom. 2013 konstaterade EU-kommissionen i en undersökning att så många som hälften av dem som får anställning efter en period av arbetslöshet inte kommer ur sin fattigdom.¹⁴ Arbetslöshet förekommer inte bara på nyliberalt utformade arbetsmarknader där låga löner ses som ett incitament för ansträngning, utan även inom den nordiska modellen där traditionen med kollektivavtal och hög organisering håller den allmänna lönenivån uppe.

I Sverige har inkomstskillnaderna ökat radikalt och på senare år snabbast i världen.¹⁵ Från 2007 och åren efter den borgerliga alliansregeringens tillträde, ökade den relativa fattigdomen i snabb takt. Och i flera decennier, från 1980 och framåt, syns en dramatisk inkomstökning för den rikaste procenten (med ett kort avbräck i utvecklingen under året efter finanskraschen). Den rikaste procentens andel av det samlade förmögenhetsvärdet är idag cirka 40 procent. Jämförs fördelningen mellan den procent som tjänar mest i Sverige och medelinkomsttagare, har vi idag samma fördelning som vi hade på 1950-talet.

DIAGRAM 5 Rikaste procenten

Den rikaste procentens andel av total inkomst i Sverige 1980–2013, procent. Källa: The World Wealth and Income Data Base.

Internationellt utbyte och handel över gränser bidrar till att öka den ekonomiska

¹⁴ Europeiska kommissionen (2013)

¹⁵ OECD (2014a)

tillväxten och gör världens länder allt rikare. Resultatet fördelas dock mycket olikt mellan och inom länder, med gemensam faktor att västvärldens medelklass och arbetare står som förlorare. Den övervägande delen av de senaste trettio årens inkomstökningar har tillfallit den rikaste procenten av befolkningen och medelklassen i tillväxtländer som Kina och Indien. Det senare har den positiva innebörden att många har lyfts ur fattigdom. Det här speglar två motsatta trender, då ojämlikheten tack vare ett totalt sett högre välstånd minskar globalt, men ökar inom länder. Omfördelning av vinster och risker förknippade med internationaliseringen av ekonomin, så kallad globalisering, handlar i stor utsträckning om politiska prioriteringar och styrkeförhållanden.

I takt med teknikutveckling, globalisering och finansialisering av ekonomin har konkurrensen om investeringar och sysselsättningsstillfällen ökat. Flödet av varor, tjänster och kapital har på tjugo år femfaldigats. Snabba internationella finansiella transaktioner och utbytbart mellan löntagare ger makt över jobben. Politiska system både utnyttjas och utnyttjar tillfället att anpassa lagar och regler i syfte att främja kortsiktiga investeringar i ett visst land. För arbetstagare är krav på bättre arbetsvillkor förknippade med risk för utlokalisering eller att arbetsgivaren hyr in utländsk arbetskraft.

Synen på effektiva ekonomiska drivkrafter och på vad som är lägsta godtagbara nivå på individens levnadsstandard är stor mellan de politiska blocken. Konservativa och liberala regeringar har under långa perioder varit normgivande internationellt och nationellt. Genom medveten politik har högern drivit på en utveckling som skapar stora skillnader mellan grupper i samhället, med syfte att skapa ekonomiska drivkrafter och/eller som en konsekvens av politikens verkan.

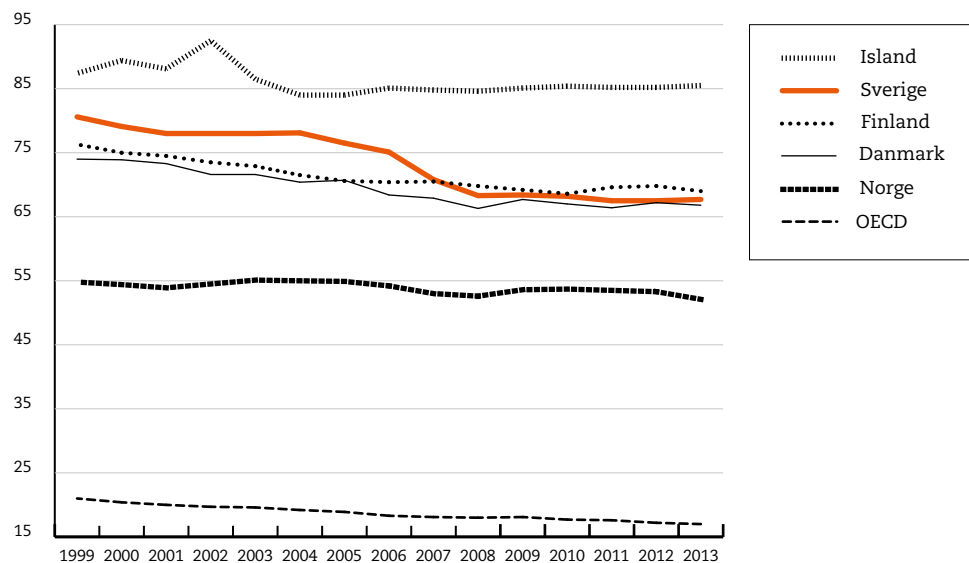
Den fackliga organiseringen är relativt hög i Europa. Men sedan ungefär 25 år tillbaka har fackförbund över hela kontinenten tappat medlemmar. Europeiska Fackliga Samorganisationen, EFS, ser flera anledningar till det: kortsiktiga affärs-cykler, negativt kampanjinriktade arbetsgivarorganisationer och inriktningen på ländernas regeringspolitik.¹⁶ Arbetsgivarnas organisering är däremot stabil över tid. Det har i kombination med kraftiga nedgångar i konjunkturen med hög och ihållande arbetslöshet försvagat löntagarnas kollektiva styrka och förhandlingsposition, vilket gör det lättare för arbetsgivare att pressa tillbaka krav på förbättrade arbetsvillkor.

De ovan angivna orsakerna är bakgrunden till att löneandelen i ekonomin har sjunkit i västvärldens ekonomier under drygt tre decennier. Den globala trenden är att löneökningarna har stagnerat och utvecklats under produktivitetstillväxten. Under åren 1999 till 2011 ökade den genomsnittliga produktiviteten i utvecklade ekonomier dubbelt så mycket som de genomsnittliga lönerna. Till exempel har reallöneutvecklingen i USA, Storbritannien och Tyskland sackat efter under lång tid eller till och med minskat. Det betyder att löntagarnas andel av värdeökningen i ekonomin har minskat och att kapitalägarnas andel har ökat.

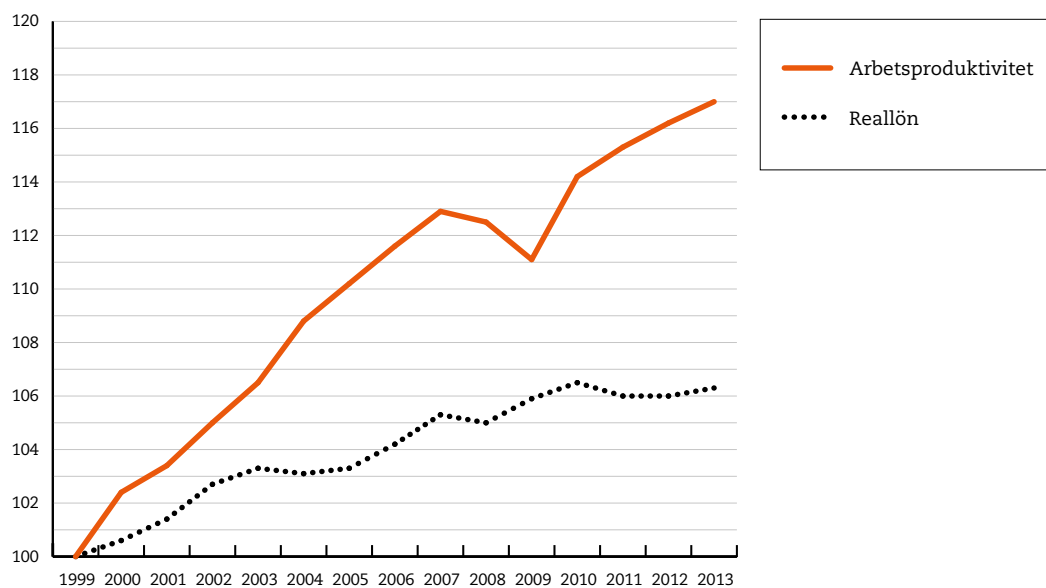
16 EFS (2015)

DIAGRAM 6 Facklig organisering

Facklig organisering av den totala arbetskraften, procent. Källa: OECD

DIAGRAM 7 Reallöne-/ produktivitetsutveckling

Trender för reallön och arbetsproduktivitet i utvecklade ekonomier (index 1999=100). Källa: ILO

Kapitalinkomster står för en stor del av förklaringen till att samhällets rikaste har blivit ännu rikare. Den franske ekonomen Thomas Piketty har blivit mycket uppmärksammasad för sin forskning, där han ger skarp kritik mot kapitalismens sociala och samhällsekonomiska konsekvenser. Med data som sträcker sig hundratals år tillbaka i tiden visar Piketty att avkastning på kapital historiskt sett har varit fyra–fem gånger så högt som tillväxt grundat på produktion och

” Under de senaste trettio åren har vi enligt OECDs beräkningar förlorat mellan 6 och 7 procent i tillväxt jämfört med om inkomstfördelningen hade varit åtminstone oförändrad.

befolkningstillväxt.¹⁷ Att avkastning på kapital är mycket högre än avkastning på produktion är ett effektivitetsproblem eftersom en för liten andel av inkomsterna omvandlas till investeringar, och därför gynnas inte tillväxten i tillräcklig utsträckning.

Länder med hög grad av ojämlikhet förlorar potentiell ekonomisk tillväxt. Detta kommer både IMF¹⁸ och OECD fram till i studier av utväxlingen mellan tillväxt och jämlikhet. Konsekvensmässigt ökar tillväxten i ekonomier som ökar graden av jämlikhet. För Sveriges del har

utvecklingen mot ökade inkomstskillnader varit bekymmersam även i reala ekonomiska termer. Under de senaste trettio åren har vi enligt OECDs beräkningar förlorat mellan 6 och 7 procent i tillväxt jämfört med om inkomstfördelningen hade varit åtminstone oförändrad.¹⁹

Ofta är det rättvisa som är i fokus när inkomstfördelning diskuteras. Den aspekten är högst relevant. Det samhälleliga deltagandet är mindre inom socioekonomiskt svaga grupper jämfört med socioekonomiskt starka. Samhällen som har en tydlig uppdelning av fattiga och rika göder ett ointresse för politik grundat på människors känsla av vanmakt och begränsade livschanser. Det skapar social instabilitet som i förlängningen utgör ett hot mot demokrati och säkerhet.

I betänkandet av Demokratiutredningen från 2014 visas att det finns tydliga skillnader i politiskt deltagande mellan socioekonomiskt starka och högutbildade grupper och socioekonomiskt svaga och lågutbildade grupper. Boende, sysselsättnings- och utbildningsnivå samt etnisk bakgrund spelar in i benägenhet att rösta i allmänna val. I riksdagsvalet 2014 skilde det drygt 40 procentenheter mellan de valdistrikt i Stockholm, Göteborg och Malmö som hade högst respektive lägst valdeltagande.²⁰ Enligt statsvetaren Ali Abdelzadeh är det inte utbildning utan inställningen till demokratin som är nyckeln till politiskt engagemang. Han undersöker ungas inställning och kommer fram till att de vars föräldrar har lång utbildning och hög inkomst är ”nöjda” och ”kritiska”, varav de kritiska är intresserade av politisk påverkan mellan valen. De vars föräldrar har kort utbildning och låg inkomst är däremot ”ambivalenta” och ”fientliga”, och inte särskilt intresserade av politisk påverkan mellan valen.²¹

17 Piketty (2013)

18 IMF (2014a)

19 OECD (2014b)

20 SOU 2016:5

21 Abdelzadeh, A. (2015)

HUR KAN TOMBOLAN REGLERAS?

Vi har nu gått igenom ett antal områden som beskriver hur ojämlikhet tar sig olika uttryck. Det finns tydliga klass- och könsmönster som visar sig från vaggan fram till livets slut. En del av de bakomliggande faktorerna till ojämlikhet skulle kunna rättas till med ganska små förändringar och medel. Det gäller till exempel en individs inkomst. Andra faktorer kräver ett komplex paket av åtgärder, till exempel för att utjämna skillnader i utbildning och vård. Nu ska vi titta närmare på vad som kan göras för att jämna ut oddsen i det samhällets tombo- la som ger människor olika chanser till ett gott liv.

SAMHÄLLEN BYGGS PÅ EFFEKTIVITET OCH TILLIT

Varför håller vi människor ihop? Sociala sammanslutningar av familjer, lokala samhällen, nationer och internationella relationer visar vårt behov av kontakt med varandra. En del av förklaringen är den rent sociala aspekten – vi gillar att umgås med andra. En annan förklaring är mer rationell och handlar om att vi behöver varandra för avlastning, kunskapskomplettering och för att dela nödvändiga uppgifter och utgifter med.

Förr var incitamenten handfast påtagliga. Ett sädesfält skördades bäst med byalagets hjälp och systemet med vårdkasar som skulle varna för annalkande fara byggde på samarbete och ett gemensamt försvar, och att bygga upp socknens kyrka krävde gemensamma krafter och ibland utländsk expertkompetens. Även om individen med dagens moderna tekniska hjälpmedel klarar tunga och komplicerade uppgifter själv, är vi i stor utsträckning fortfarande beroende av samarbete. Alla medborgare har ett intresse i en fungerande infrastruktur, skola och hälsovård. Dessa behov är omöjliga för individen att själv uppfylla och kräver ett socialt, ekonomiskt och geografiskt samarbete. Vi delar upp oss i olika yrkesinriktningar och kompetensområden, som ger komparativa fördelar och där individer i ett samhälle kompletterar varandra.

Demokrati, ett system med politiska företrädare och en leveranskapabel stat är individens svar på behovet att definiera, organisera och uppfylla gemensam-

ma intressen. Intresset för sammanhållning blir rationellt då staten tillhandahåller det människorna i samhället gemensamt behöver. Kvaliteten i statliga institutioner är avgörande för samhällets utveckling. Daron Acemoglu och James A. Robinson går i sin bok *Why Nations Fail – The origins of power, prosperity and poverty* (Crown Business 2012), igenom faktorer som kan förklara varför vissa länder är ekonomiskt och socialt framgångsrika, medan andra är fattiga och till synes oförmögna att leverera generellt välstånd till sina medborgare. De kommer fram till att det som främst förklarar skillnader i fördelning är samhälleliga institutioners effektivitet i att tillhandahålla förutsättningar för jämlik fördelning. Förutsättningarna handlar om rättigheter och faktiska möjligheter för människor att tillgodogöra sig dessa. Om medborgarnas lagliga rättigheter är begränsade, om byråkratin är ineffektivt organiserad eller om systemet är korrumperat, hindrar det medborgarnas praktiska möjligheter till jämlika villkor.

Vi konstaterade i förra avsnittet att rikas barn lyckas med karriär och inkomst även om de misslyckas med studierna. De är minst lika framgångsrika som barn från fattiga förhållanden som klarar skolan med bra studieresultat. Skillnaden mellan framgångsrika länder och mindre framgångsrika (i avseende ekonomiskt och socialt välstånd), är att framgångsrika stater lyckas genomföra och nå fram med en utjämnande politik som kompenserar de fattigas sämre utgångsläge, till exempel genom hög tillgänglighet och standard på utbildning. Fattiga i mindre framgångsrika länder är särskilt drabbade av korruption och har otillräcklig tillgång till utbildning. De kanske inte ens har möjlighet att ta sig till skolan. För att nå ekonomisk jämlikhet måste man först se till att människor har jämlika rättigheter.

Det heter att regler är den fattiges bästa vän. Att på ett effektivt sätt upprätthålla ett samhälle där lagen gäller lika för alla ger samhället legitimitet. Korruption, bidragsfusk, skattesmitning men även stora sociala skillnader mellan grupper urholkar samhällsstyrets legitimitet. En beskattning som upplevs som rättvis, omfördelning av resurser efter behov och rättssäkerhet stärker den. Legitimitet gör samhällsbygget smidigt och stärker medborgarnas vilja att bidra både ekonomiskt och med engagemang.

Stater som söker framgång måste ha en förmåga att effektivt leverera möjlighet till delaktighet.

Stater som söker framgång måste ha en förmåga att effektivt leverera möjlighet till delaktighet. Amartya Sen menar att det viktigaste inte är frihet i sig, utan vad friheten ger människor förmåga att göra, alltså på vilket sätt deras kapacitet påverkas. Det räcker till exempel inte att deklarerar allmän och fri rösträtt för att medborgarna ska vara och känna sig delaktiga. Staten måste säkerställa att

det också är rimligt lätt för medborgarna att använda sin rösträtt, genom att ge information, hålla effektiva och rättvist genomförda val etc. Likaså räcker det inte att ge laglig rätt till allmänna välfärdstjänster utan att också säkerställa att det finns tillräckligt med vårdpersonal, att den enskildes kostnader inte blir för höga och att kvaliteten på tjänsterna är bra.

Det är först när människor har möjlighet att kunna tillgodogöra sig sina

rättigheter, genom hälsa, utbildning, arbete och politisk påverkan, som de aktivt kan delta i utvecklingen av samhällets normer, strukturer och ekonomi. Acemoğlu påpekar att vi bara har haft ekonomisk tillväxt sedan ett par sekel tillbaka, och att det hänger samman med att det var då som samhällen började bli mer inkluderande och fler kunde bidra till utvecklingen. Medan Molander konstaterar att överflöd är själva grunden för ojämlikhet. Det är först då det finns ett överskott att fördela och berika sig av som skillnader i inkomst kan uppstå mellan individer. Slutsatsen av allt detta är att ekonomisk utveckling kräver delaktighet och att frukten av den ekonomiska utvecklingen kräver en aktiv omfördelningspolitik för att inkomstjämlighet ska uppstå.

OMFÖRDELNING ÄR ETT VAL

Att superrika blir än rikare är ett problem sett ur perspektivet hur vi använder tillgängliga resurser mest effektivt; det innebär en begränsning av allmän efterfrågan och av investeringar. Extrem rikedom för några få orsakar också problem sett till signaleffekt och konsekvenser för människors känsla av orättvisa och social oro. Men fokus för ökad jämlikhet rör sig inte främst om huruvida vi bör konfiskera de rikas egendomar, utan om att effektivt adressera fattigdom. Nyligen bortgångne Anthony B. Atkinson var en av världens främsta inom forskning om jämlikhet. Han har framhållit nödvändigheten av att det ekonomiska välståndet kommer många fler till del. För att det ska ske krävs stora – men likväl fullt genomförbara – omläggningar av politiken. Delvis behövs reformer på skatteområdet men framför allt handlar det om en jämnare kapitalfördelning, förbättringar inom sysselsättningsområde och stärkta socialförsäkringssystem.

Branko Milanović är också inne på att det inte räcker att beskatta de rika för att öka inkomstjämligheten. Även om det är eftersträvansvärt med högre beskattning av rikedom och kapitalinkomster menar han att globaliseringen sätter krokben för lagstiftningen genom att kapitalet är lätttröligt och hittar mer gynnsamma villkor i något annat av världens länder om ett eller flera länder skulle höja sina skatter. Den mer framkomliga vägen att skapa förutsättningar för ökad inkomstjämlighet är därför att stärka individers möjligheter – förstås till ökad inkomst. Medbestämmande på arbetsplatsen och löntagares delägarande i företag är ytterligare verktyg som jämnar ut maktbalansen mellan löntagare och kapitalägare.²²

Det sammantagna budskapet från forskningen är att ojämlikhet uppstår som en konsekvens av en passivt reglerad marknadsekonomi eller medveten politik för skillnader. Internationella kapitalflöden är omfattande och har möjlighet

---

framför allt handlar det om en jämnare kapitalfördelning, förbättringar inom sysselsättningsområde och stärkta socialförsäkringssystem.

”

²² Intervju i Social Europe 160318.

till snabb omflyttning över landgränser. Detta gynnar uppkomsten av koncentration av förmögenhet och makt. Således är det inte en lätt sak att reformera öppna ekonomier i en riktning som kapitalägare upplever som negativ för avkastningen. Men då bör man påminna sig om att politiken har makten över de verktyg som behövs för att verka i demokratins tjänst. Att reformera system handlar om vilja och samordning. Och som vi redan har konstaterat lär historien oss att det är i de inkluderande, mer jämlika samhällena, som den ekonomiska utvecklingen tar fart. Det är förstås något som även kapitalinvestorer är förtjänta av i det långa loppet, särskilt som alternativet är instabilitet, oro och risk för krascher.

EFFEKTIVITET VIA JÄMLIKHET

Många ekonomer hävdar i enlighet med nyliberal teori att alla i förlängningen tjänar på tillväxt – om vattenmängden ökar så lyfter floden alla båtar. I den

” I sviterna av den finansiella och ekonomiska krisen som tog sin början 2008, kom allt fler att ifrågasätta att jämlikheten automatiskt ökar då tillväxten gör det.

ekonomiska politiken har detta tankesätt omsatts genom ett fokus på ekonomisk tillväxt, medan den omedelbara fördelningen av resurser och risker mellan kapital, arbete och miljö har varit mindre prioriterade. Den politiska högers inställning har länge varit att först skapa ekonomisk tillväxt för att sedan kunna tillgodose sociala och ekologiska behov. Antagandet är att ekonomisk tillväxt är en förutsättning för att ha råd med generellt välstånd. Vänsterns syn på tillväxt är att den blir uthållig och förstärks först när man tar hänsyn till sociala och ekologiska förhållanden.

I sviterna av den finansiella och ekonomiska krisen som tog sin början 2008, kom allt fler att ifrågasätta att jämlikheten automatiskt ökar då tillväxten gör det. IMF, OECD, Världsbanken med flera visar i flera undersökningar på ett positivt samband mellan ekonomisk effektivitet och jämlikhet. Jämlikhet är något som många vill se av solidariska skäl, men forskningen ger oss även rationella anledningar till att upprätthålla jämlika villkor mellan människor eftersom det ger en bättre ekonomisk effektivitet.

En jämnare fördelning av makt, vinster och risker stabiliserar ekonomin och undviker uppkomsten av kriser. Men det går förstås inte att förutse och reglera sig fri från alla risker med en global ekonomi. Genom det vi vet om polariserade risker för arbetslöshet, vet vi också att politikens effektivitet i att upprätthålla konsumtion och sysselsättning får konsekvenser för jämlikheten, eftersom vissa drabbas mer än andra. Därför behövs en beredskap för att på bästa sätt bemöta de problem som uppstår och som den generella politiken inte fullt ut kan förhindra. Krisåren ger anledning för politiker att dra lärdom av på vilket sätt man i framtiden bör bemöta de negativa effekter som svängningar i ekonomin ger upphov till. Särskilt inom EU bedrevs en åtstramningspolitik med fokus på statsfinanser i stället för fokus på efterfrågan och sysselsättning. Det ledde till en onödigt hög och ihållande arbetslöshet, åtstramande effekt på ekonomin

och hämrat utrymme för tillväxten att kunna ta fart.

Med tanke på den demografiska utvecklingen med färre i arbetskraften, fler äldre och därmed ett allt större behov av att kunna finansiera offentlig välfärd, är det oerhört viktigt att säkerställa att vi hämtar hem de effektivitetsförbättringar som går. Att upprätthålla en hög och jämn sysselsättning är en avgörande faktor i detta. OECD visar på olika sätt hur den ökade ojämlikheten drabbar svensk samhällsekonomi. Vi har redan nämnt den betydande förlust i BNP-ökning som de allt större inkomstskillnaderna beräknas ha kostat oss.²³ I ett arbetspapper från OECD:s ekonomiska avdelning kommer man fram till att Sverige genom att öka kunskapsnivån (via förlängd utbildning och bättre kvalitet utifrån PISA-måtten) skulle kunna höja den långsiktiga potentiella BNP-tillväxten med cirka 6 procent.²⁴ Jämlikhet i inkomst och kunskap är således något som på en och samma gång berikar både individ och samhälle.

Jämlikhet skapas genom prioriteringar och fördelning av offentliga medel, vilket kanaliseras via satsningar inom infrastruktur, skola, sjukvård och transfereringar till hushållen. I genomsnitt lägger västvärldens ekonomier cirka 40 procent av sin BNP på det offentliga åtagandet att omfördela efter behov och samhällsekonomisk effektivitet. Vad man väljer att lägga de gemensamma medlen på och i vilken omfattning påverkar fördelningen av inkomst och i förlängningen tillväxten. I det ovan nämnda arbetspapperet undersöks på vilket sätt jämlikheten påverkas av hur olika länder och politiska regimer använder sina offentliga medel. Det konstateras att satsningar på utbildning och infrastruktur ger en långsiktig ökning av inkomster och att satsningar på generell välfärd kan minska ojämlikheten eftersom det omfördelar resurser och risker.

Vilka skatter som staten tar in för att finansiera välfärdstjänster spelar roll. Visst empiriskt stöd finns för att skatter på inkomster har en större negativ inverkan på tillväxten än skatt på fastigheter och konsumtion. Men eftersom skatter på inkomster vanligen är progressiva har dessa en positiv verkan på jämlikheten. En skattnivå som är högre för dem med hög inkomst och lägre för dem med låg inkomst innebär att alla bidrar efter förmåga. En platt skatt däremot gör att alla betalar lika mycket oavsett inkomst vilket ger grupper ojämlika möjligheter att kunna betala för varan eller tjänsten som beskattas.

En bra balansgång måste hittas mellan skatter som är effektiva ur tillväxtsynvinkel och skatter som jämnar ut skillnader mellan inkomstgrupper. För Sveriges del har vi kommit att få ett skattesystem som under årens lopp alltmer har frångått tydlighet och stringens. Systemet har lappats med många undantag och effektiva och inkomstutjämnande skatter som fastighetsskatt och arvsskatt har skrotats. Kapitalinkomster beskattas mindre än skatt på arbete. För att få

En bra balansgång måste hittas mellan skatter som är effektiva ur tillväxtsynvinkel och skatter som jämnar ut skillnader mellan inkomstgrupper.

”

²³ OECD (2014b)

²⁴ OECD (2016)

en bättre mix av progressivitet och effektivitet vore det angeläget med en rejäl översyn och förändring av vårt skattesystem.

PRODUKTIV SAMARBETSANDA OCH REGLERING

Länge har klimatförändringar och ett överutnyttjande av naturens resurser varit ett illustrativt exempel på att utvecklingen är beroende av internationellt samarbete för att komma åt nationella problem som delvis har sin orsak i andra länders beteende. Via ökad globalisering gäller detta i allt större grad även villkoren för inkomstfördelning, villkoren på arbetsmarknaden och staters möjlighet att ta upp skatt för att finansiera en generell välfärd. Fördelningen av makt och ekonomiska vinster måste, som vi har konstaterat, aktivt omfördelas för att öka jämlikheten mellan kapital och arbete. Det kräver politiska reformer på både nationell och internationell nivå.

Att stora skillnader råder mellan länder vad gäller omfördelning och jämlikhet är i sig ett tydligt bevis för att den nationella politiken har ett stort eget spelutrymme. Men även om graden av jämlikhet främst avgörs av inhemska prioriteringar, sätter omvärlden ramar som vi måste förhålla oss till. Det är många faktorer som påverkar dagens skeva fördelning, några av dem är globaliseringens möjligheter till öppen handel, finansialiseringen av ekonomin som har burit med sig ett ökat inflytande för kapitalägare, skattekonkurrensen mellan stater, etableringen av en nyliberal norm om marknadens fria villkor och att produktion i allt högre grad sker i värdekedjor som kopplar samman underleverantörer i många led.

Flera av världens största ekonomier är företag med liknande ekonomisk tyngd som nationalstater. Den globala handeln omsatte år 2013 ofantliga 5 345

Från slutet av 1990-talet och fram till i dag har kapitalflödena fyrdubblats

miljarder amerikanska dollar per dag.²⁵ Från slutet av 1990-talet och fram till i dag har kapitalflödena fyrdubblats och omfattar ungefär 20 procent av global BNP.²⁶ Teknisk utveckling, stigande nettoflöde av kapital och länders större öppenhet mot omvärlden är orsaker till att globaliseringen har vuxit i snabb takt och omfattning.

Ett globalt rörligt kapital är nödvändigt ur effektivitetssynvinkel. Det gör att resurser kan allokeras dit de behövs och ge upphov till investeringar, sysselsättning, teknisk utveckling och ekonomisk tillväxt. Vissa kortsiktiga kapitalinvesteringar ställer dock till med problem för produktionsvillkor och demokrati. Som eftergift till företag och kapitalägare anpassar många länder sina skatter och sin arbetsrätt. Delvis kan det vara ett uttryck för den politiska färg som landets regering har, i andra fall är det en följd av tvångsmässig anpassning för att upprätthålla internationell konkurrenskraft. Det förra skälet är (i de allra flesta fall) demokratiskt förankrat via fria val och alltså en fullt medveten inriktning av systemets struktur. Det senare skälet innebär tvärtom ett demokratiskt problem

25 OECD (2011)

26 IMF (2012)

då politiken anpassas efter marknaden och privata vinstintressen i stället för att politiken anpassar marknaden efter det samlade samhällets bästa.

Varje stat ansvarar för den egna marknaden, men eftersom ekonomin är öppen och global påverkar vi varandras förutsättningar att sätta egna villkor. En stat kan ha väsentligt högre ambition för klimatet, men om grannlandet väljer att upprätthålla en klimatförslitande produktion påverkar detta även grannarna då inverkan på klimatet är internationell. Om en stat väljer att ha höga skatter i syfte att dämpa kortsiktiga och riskbenägna kapitalinvesteringar, hjälper det inte mycket om ett annat land är berett att sänka skatten för att locka till sig samma typ av kapital och därmed gynna kortsiktighet och riskbetende.

Genom att tillåta skattestress minskar man möjliga skatteintäkter. Därigenom begränsas statens förmåga att leverera välfärdstjänster till medborgarna, såsom utbildning, hälsovård och infrastruktur. Och genom att tillåta en press på löner och andra villkor gynnas kortsiktiga privata vinster på bekostnad av löntagarnas inkomster, arbetsmiljö och hälsa. På längre sikt slår detta tillbaka även på näringslivet via en sämre utveckling av konsumtionsförmåga, humankapital och produktiv miljö.

Kapitalets internationella rörlighet har gjort det enklare för kapitalägare att smita från socialt ansvar och svårare för stater att förutse och motverka kraftiga svängningar i konjunkturen. Spekulation, kortsiktighet och inkomstklyftor byggde bubblor som orsakade finanskraschen 2008. Det gav upphov till en mycket stor kostnad i form av massarbetslöshet och allvarliga följder för offentlig ekonomi. Stort risktagande och förluster i den finansiella sektorn betalades i slutändan av skattebetalarna via bankgarantier.

Att finansmarknaden återhämtade sig betydligt snabbare än den reala ekonomin gav upphov till folkliga protester mot att privatisera vinster och förstatliga förluster. Omfattande kritik har i krisens efterdyningar också riktats mot extrema skillnader i inkomster, mot omfattande skattesubventioner till internationella storföretag och mot skatteflykt av den sort som den så kallade Panama-läckan visade. Alla dessa fenomen gynnas av en otillräckligt kontrollerad och reglerad global ekonomi.

Allt fler konsumenter kräver en långsiktigt hållbar produktion; att varan de köper ska ha tillverkats med hänsyn till miljö och till rättvisa arbetsvillkor. Och allt fler företag tar ett socialt ansvar för sin produktion genom att upprätta och följa egna och branschvisa avtal. Det är en positiv utveckling som gynnas av kunskapsspridning och socialt ansvarstagande som affärsidé. Men en ömsesidigt ekologisk, social och ekonomisk hållbar utveckling kräver framför allt en politik som lyfter de problem som finns med ojämlik fördelning och som genom samarbete och reglering sätter ramarna för globaliseringens villkor.

Många konventioner, direktiv och samarbeten finns redan för att förbättra balansen mellan löntagare och arbetsgivare, bekämpa fattigdom, få en övergång till mer klimatsmart produktion, förhindra skattedumpning med mera. Politisk samverkan sker bland annat inom EU, FN, ILO, OECD och Internationel-

---

På längre sikt slår detta tillbaka även på näringslivet via en sämre utveckling av konsumtionsförmåga, humankapital och produktiv miljö.

”

la valutafonden (IMF). En hel del förbättringar har gjorts med erfarenhet från krisåren inom banksektorn och inom FN Agenda 2030. Det tyder på en brett

” FN:s millenniemål gick på vissa områden bättre och snabbare än väntat, vilket inger hopp för pågående och framtida samarbeten som kan öka jämlikheten.

förankrad vilja att gemensamt jobba för en mer hållbar framtid. Men ännu finns inget globalt politiskt system som på ett fullgott sätt reglerar det globala ekonomiska systemet.

För att pressa fram ett större ansvar för långsiktiga effekter på klimat och sociala villkor, måste ett internationellt samarbete jobba målmedvetet för att reglera och stabilisera de globala kapitalflödena, göra upp om regler för var beskattning ska ske och till vilken miniminivå och

på vilka villkor man producerar varor och tjänster. Det skulle öka det demokratiska utrymmet för politiska prioriteringar.

Den uppenbara luckan i det internationella systemet är att internationella lagstiftande församlingar, internationellt bindande lagar och domstolar, saknas. Samtidigt finns erfarenhet som visar att om engagemang, tydlighet och konkret uppföljning fungerar bra kan mål som initialt verkar mycket ambitiösa uppnås utan lagstiftning. FN:s millenniemål gick på vissa områden bättre och snabbare än väntat, vilket inger hopp för pågående och framtida samarbeten som kan öka jämlikheten.

Arbetsmarknadens villkor sätter i stor utsträckning de långsiktiga villkoren för individens levnadsstandard, för företagens utvecklingsförmåga och för ekonomins tillväxtpotential. Det är via internationellt samförstånd och gemensamma åtaganden som länder måste ges möjlighet att konkurrera med varandra genom den högre effektivitet som skapas när stater har utrymme att finansiera produktiva välfärdstjänster och kvalitativa arbetsförhållanden.

Det är särskilt i arbetets villkor och miljöpåverkan som globaliseringens negativa följder syns. För tillgång till kunskap, hög legitimitet och effektiv implementering är det viktigt att samarbeta med arbetsmarknadens parter och organisationer från civilsamhället.

Länder med aktiv samverkan mellan arbetsmarknadens parter och politiken har högre tillväxt och social trygghet för medborgarna än andra länder. De

” Den så kallade svenska modellen präglas av rättvisa villkor i arbetslivet, acceptans av företagets behov av rimligt snabb omvandling samt trygghet via statens sociala åtaganden.

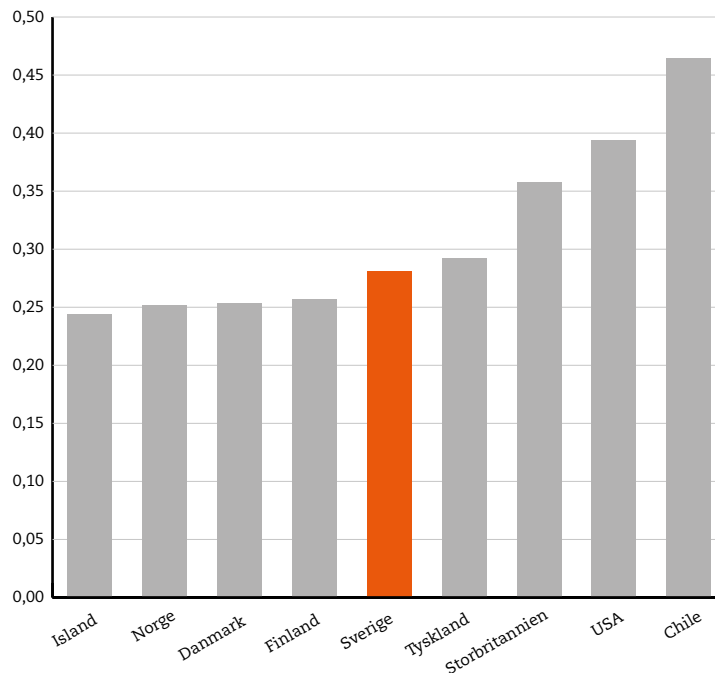
nordiska länderna har skapat en samarbetsanda som under decennier har gynnat både ekonomisk tillväxt och generell välfärd. Den så kallade svenska modellen präglas av rättvisa villkor i arbetslivet, acceptans av företagets behov av rimligt snabb omvandling samt trygghet via statens sociala åtaganden. Ansvarstagande från fack och arbetsgivare har i samverkan med politiken gjort de nordiska länderna till världens mest framstående gällande både konkurrenskraft och högt generellt västånd. I jämförelse med andra nationella system är det tydligt att receptet för

hög tillväxt och samhällelig stabilitet går via social trygghet och jämn fördelning av resurser.

TABELL 1 Globalt konkurrenskraftsindex

Rankning	Land	Indexvärde
1	Schweiz	5.8
2	Singapore	5.7
3	USA	5.6
4	Tyskland	5.5
5	Nederländerna	5.5
6	Japan	5.5
7	Hong Kong	5.5
8	Finland	5.5
9	Sverige	5.4
10	Storbritannien	5.4
11	Norge	5.4
12	Danmark	5.3
13	Kanada	5.3
14	Qatar	5.3
15	Taiwan	5.3
16	Nya Zeeland	5.3
17	Förenade Arabemiraten	5.2
18	Malaysia	5.2
19	Belgien	5.2
20	Luxemburg	5.2

World Economic Forums uppskattning och rankning av länders nivå på hälsa, makroekonomiska förutsättningar, infrastruktur och institutionell kvalitet.

DIAGRAM 8 Inkomstjämlighet

Inkomstjämlighet (gini-koefficient, 0= total jämlighet, 1= total ojämlikhet). Värde för 2014 eller senast tillgänglig data. Källa: OECD

EU:s sociala dialog syftar till att i likhet med de nordiska länderna få till en konstruktiv dialog och samverkan som långsiktigt ska stärka både arbetsmarknad och samhällsekonomi. Även inom ILO bedrivs ett samverkansarbete i detta syfte. Dock varierar samarbetsandan mellan att vara relativt bra till direkt dålig. Inom EU har dialogen stundom varit underutnyttjad främst beroende på hur benägen EU-kommissionen har varit att väva in parterna i utvecklingsarbetet. Kanske var det en insikt om att ett bättre samarbete hade kunnat mildra den ekonomiska krisen som gjorde att EU-kommissionen nu har lanserat en nysatsning på den sociala dialogen. För Sverige är det särskilt viktigt med en välfungerande dialog och samarbete med övriga EU-länder eftersom det handlar om att påverka förutsättningarna på vår viktigaste exportmarknad.

För drygt 85 år sedan insåg parterna i Sverige efter år av konflikter med strejker och lockouter, att en kompromiss där båda sidor är vinnare skapar en stabilitet på arbetsmarknaden som är bra för både företagen och löntagarna. Partsmodellen behöver stärkas genom att fler hävdar dess ställning och positiva inverkan på å ena sidan arbetsmiljö, försörjningsförmåga och generell levnadsstandard, och å den andra sidan ekonomisk effektivitet, omställningsförmåga och tillväxt. I huvudsak försvaras samverkan av de fackliga organisationerna, i varierande grad av politiska företrädare och mer sällan av arbetsgivarorganisationerna. Det här gäller till viss del i Sverige men i synnerhet på internationell nivå. Internationella arbetsgivarorganisationer behöver i större utsträckning

övertygas om fördelarna av att jobba med konstruktiv samverkan i stället för konflikt som metod. Särskilt inom ILO finns det anledning att förbättra samarbetsklimatet för att öka möjligheten till framsteg på global nivå.

GENERELL VÄLFÄRD ISTÄLLET FÖR PUNKTVIS FATTIGDOMSBEKÄMPNING

Om sjukförsäkringen erbjuder ett bra inkomstskydd och god vård när man behöver den, ökar medborgarnas skattebetalningsvilja till sjukförsäkringssystemet. Om man tvärtom är missnöjd med till exempel en för låg ersättningsnivå, lång väntetid och bristfällig vård, sjunker viljan att bidra till det dåliga systemet. Privata försäkringslösningar som komplement till det offentliga har blivit vanligt inom sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och pension. Det är en konsekvens av en urholkning av kvalitet och omfattning i de statliga försäkringssystemen.

En generell välfärdspolitik har flera poänger. Att den upplevs som rättvis – det vill säga att alla bidrar efter förmåga och har jämlik tillgång till det gemensamma efter behov – är avgörande för legitimiteten och viljan att bidra till systemet. Förutom att systemet upplevs som rättvist och effektivt är innehållet i välfärden viktigt. För att upprätthålla viljan till medfinansiering av offentliga tjänster ska det man betalar in i skatt inte bara administreras väl utan också generera tjänster som håller en viss kvalitet. Det finns klasskillnader vad gäller vem som behöver offentliga tjänster och i vilken utsträckning man nyttjar dessa. Det är inte alltid den som behöver vården mest eller den som behöver mest stöd i undervisningen som får den. Olikheter i nyttjandet är fullt legitima då syftet är att utjämna skillnader som beror på inkomst och socialt arv. Men om det offentliga i otillräcklig grad kompenserar för vissa gruppers sämre utgångsläge och misslyckas med att skapa jämlika livschanser blir det ett tecken på ineffektiv politik för generell välfärd vilket skadar legitimiteten.

Man kan inte förvänta sig en bred betalningsvilja för ett system som bygger på altruism. Solidaritet mellan människor är en stark drivkraft till gemensamma lösningar, men stödet för ett generellt välfärdssystem bygger på att det är just generellt och inte selektivt. Den genomsnittlige medborgaren måste känna att hen är tillräckligt trygg med de försäkringar som finns för livets olika skeenden, att utbildningen ger kvalitativ kunskap och karriärmöjligheter, att bussen går i tid till jobbet och att förskolan utvecklar barnen i en trygg miljö. Det betyder också att staten inte kan erbjuda tjänster som enbart riktas mot fattiga, kroniskt sjuka och andra särskilt utsatta utan att samtidigt underblåsa klassamhället.

En generell politik kompenserar för olika livschanser och skapar jämlika förutsättningar för alla individer som alternativ till uppkomst av skillnader och omfördelning i efterhand. Alltså predistribution för att undvika problem, i stället för lag-

---

För att upprätthålla viljan till medfinansiering av offentliga tjänster ska det man betalar in i skatt inte bara administreras väl utan också generera tjänster som håller en viss kvalitet.

”

ning och lappning när problem redan har uppstått. Ju mindre skillnad som råder mellan medborgarna, desto mindre behov av överbryggande mellan grupper och enklare att finna samförstånd om hur välfärdsstatens tjänster ska utformas.

Vi har tagit upp att det är viktigt med hög administrativ effektivitet för att den omfördelade politiken ska kunna fördela makt och livskvalitet på ett jämlikt sätt. Och att de värden som skapas gemensamt i samhället måste distribueras någorlunda jämnt mellan grupper för att gynna social stabilitet och en uthållig ekonomisk tillväxt. Men hur går då denna fördelning till? Mest effektivt, både vad avser att minimera sociala och samhällsekonomiska kostnader, är att motverka att problem alls uppstår. Ju tidigare människor rustas med förmågor desto mindre risk för senare klassrelaterade problem. Något av det viktigaste för en långsiktigt utjämnande politik är att ge goda förutsättningar till kunskap och kvalitativ sysselsättning.

En jämlikhetskapande politik grundar sig oftast på långsiktigt verkande instrument, och effekter syns därför mellan generationer. En fri och tillgänglig förskola, grundskola, påbyggnadsutbildningar och tillgång till ett livslångt lärande är nyckeln till att stärka individers möjligheter till hög livskvalitet. Införandet av en allmän skolplikt under första halvan av 1800-talet fick som omedelbar följd att barn inte längre kunde hjälpa till med sysslor i hemmet och därmed blev gårdarna på kort sikt av med arbetskraft. Men för barnen öppnade skolan möjligheter till ett framtida mer berikande liv med mindre slit. Ett liv som annars kanske inte hade varit möjligt.

Till viss del kan omfördelning av resurser och livschanser ske genom att beskatta de rika mer än de fattiga, och för att kunna finansiera en allmän och generell välfärd. Men den långsiktigt största effekten uppnås inte genom omfördelning i efterhand utan genom att så tidigt som möjligt i livet lyfta människors förmåga och möjlighet till en god inkomst.

” Ju mer jämlika villkoren är i ett samhälle, desto större är möjligheten för människor att byta från en inkomstgrupp till en annan.

Det finns ett starkt konstaterat samband mellan jämlikhet och social rörlighet, det vill säga klassresor. Ju mer jämlika villkoren är i ett samhälle, desto större är möjligheten för människor att byta från en inkomstgrupp till en annan. Detta samband förklarar varför det

är nödvändigt att erbjuda alla medborgare en likvärdig utbildning. Att dela in barns undervisning efter bedömningar om de har ”läshuvud” eller inte och att gynna system med olika bra undervisning på olika skolor leder till att segmentera sociala arv. En utbildning som däremot erbjuder alla elever samma typ av kunskap, kunskap av bra kvalitet samt det sinsemellan olika stöd barn behöver oavsett vilken skola de går på, gynnar framtida generationers sociala rörlighet.

BRA JOBB GER FLER VINSTER

Med en bra utbildning som grund ökar sannolikheten för anställningsbarhet och individens chanser till ett jobb med goda villkor. Det finns de som hävdar

att arbetsmarknaden måste anpassas efter det faktum att en del människor har sämre prestationsförmåga, produktivitet, än genomsnittet. Anpassningen är då att tillåta eller till och med gynna framväxten av lågkvalitativa jobb. Det finns vissa poänger i ett sådant resonemang; alla kan inte ta ett arbete som innebär heltid, tunga moment, stort ansvar eller som kräver högkvalitativ kunskap. Det måste finnas arbetstillfällen för dem med nedsatt produktivitet – alla ska kunna bidra utifrån sin förmåga.

Däremot är, som vi tidigare har tagit upp, problemen med lågproduktiva arbeten flera. De är förknippade med svårigheter att kunna försörja sig och de har ofta sämre arbetsmiljö och kontraktsformer jämfört med mer produktiva arbeten. Det som brukar beskrivas som ”enkla” jobb behövs som komplement på arbetsmarknaden, men de kan inte vara en norm och utgångspunkt. För både individens utveckling och försörjning samt ur samhällsekonomiskt perspektiv är det bästa alternativet att rusta människor att kunna ta kvalificerade jobb i produktivt hälsosamma miljöer som även ökar företagets lönsamhet. Kvalitativa jobb får den anställde att orka arbeta länge och känna motivation. Dessutom genererar de en högre konsumtionsförmåga då produktiva jobb generellt innebär ett större löneutrymme.

Politikens uppgift för att gynna bra villkor på arbetsmarknaden är att underhålla ekonomin och lägga grunden för en hög efterfrågan på arbetskraft och en hög sysselsättningsgrad. Tryggheten på den alltmer polariserade arbetsmarknaden behöver stärkas. Att verka för heltid och fasta tillsvidareanställningar som norm, där deltid och visstidsanställningar tillhör undantagen, är viktigt för att kunna minska skillnaden i arbetsvillkor mellan grupper på arbetsmarknaden. Därtill behöver man åtgärda problemet med underförsäkring. En arbetslöshetsförsäkring som de facto täcker de flesta arbetslösas inkomstförluster upp till 80 procent vore en angelägen förbättring. Det skulle minska behovet av privata försäkringslösningar och öka trovärdigheten för välfärdspolitikerna.

Arbetsmiljön är i dagsläget både ett hinder för ett ökat arbetsmarknadsdeltagande och en stor möjlighet för att skapa ett inkluderande arbetsliv. Särskilt utsatta är de som inte är fackligt anslutna samt dem inom LO-yrken. En kvalitativ arbetsmiljö gör de anställda mer delaktiga i utvecklingen av produktionen och övrig verksamhet. Mer hälsosamma miljöer och arbetsuppgifter förhindrar att människor slits ut i förtid. En bra arbetsmiljö sänker den totala sjukfrånvaron och höjer antalet arbetade timmar i ekonomin, även mindre förändringar i rätt riktning kan ge stora positiva effekter för statens finanser. Här krävs ett samspel mellan statligt ansvar och partsansvar. Till exempel skulle ett förstärkt systematiskt arbetsmiljöarbete ge fler tillträde till arbetsmarknaden. Ett förhöjt kostnadsansvar kan få arbetsgivare att satsa mer på att förebygga arbetsrelaterad ohälsa. Och genom satsningar på arbetsmiljöforskning kan vi finna orsaksamband och potentiella förbättringar.

Staten har ansvar för grundläggande rättigheter och skyldigheter i arbetslivet.

Det som brukar beskrivas som ”enkla” jobb behövs som komplement på arbetsmarknaden, men de kan inte vara en norm och utgångspunkt.

”

En politik för jämlikhet bör riktas in på att stärka arbetstagares anställningsbarhet, produktivitet och möjlighet till försörjning. Jämlikhet gynnas vidare genom

” Teknisk och ekonomisk utveckling räcker inte för att mer kvalitet i arbetslivet automatiskt ska uppstå – förändring kräver ett medvetet arbete.

utvecklande arbeten, delaktighet och kompetensutveckling. För det senare bär arbetsgivare och fack ett stort ansvar. Eurofound pekar ut de nordiska ländernas institutionella system som förklaring till höga kunskapskrav och medbestämmande på arbetsplatsen. I länder där samverkan mellan politik och parter är svagare, är arbets kvaliteten i detta avseende sämre och arbetsmarknaden präglas av högre arbetsrisker och större arbetsbördor. Teknisk och ekonomisk utveckling räcker inte

för att mer kvalitet i arbetslivet automatiskt ska uppstå – förändring kräver ett medvetet arbete.

Arbetsmarknadens parter förhandlar och hittar kompromisser som förenar företagets behov av lönsamhet och konkurrenskraft med arbetskraftens behov av rimlig försörjning och hälsosamma arbetsförhållanden. I Norden har parterna också ett väl utvecklat samarbete för utbildning under arbetslivets gång, vilket påverkar arbetskraftens produktivitet och stärker företagets vinstmarginaler. I tider av ekonomisk oro har parterna ofta kunnat mildra negativa effekter via gemensamma försäkringar och lokala lösningar för att få varslade och arbetslösa i utbildning eller nytt arbete. De här positiva erfarenheterna måste förvaltas och samarbetsandan leva vidare för att den svenska modellen ska bestå. Dagens partsmodell är utvecklad under ett drygt sekel men är trots traditionen inte given. Inte minst globaliseringens utmaningar kräver ett förnyat engagemang, kontinuerlig avstämning och påverkan av internationella konkurrensvillkor.

SLUTSATS: JÄMLIKHET GER VINST VARJE GÅNG

Århundranden av erfarenhet visar att vi människor behöver varandra. Genom att samarbeta förstärker och kompletterar vi egna förmågor och skapar värden som inte går att åstadkomma som isolerade individer. Men fördelningen av det överflöd som skapas genom utbyte och samverkan är ojämn. Av forskning inom områden som hälsa, inkomstutveckling, social rörlighet, ekonomisk tillväxt och internationell handel får vi svar på vilket sätt människors livsvillkor påverkas av en ojämn fördelning av makt och inkomster, och vem som är vinnare och vem som står som förlorare. En insikt som leder oss in på svaren om hur jämlikhet kan skapas och stärkas.

Ojämlighet slår inte bara olika mellan grupper utan tar sig också olika uttryck. Vi har i denna rapport tagit upp några av dessa:

- ♦ Forskningen har återkommande visat på samband mellan inkomst och hälsa, där både absolut och relativ inkomst påverkar hälsonivån. Ju högre inkomstnivå desto bättre hälsa. Skillnader mellan grupper finns vad gäller sjukdomsrisk, förväntad livslängd och vilken vård man får.
- ♦ Familjebakgrund avgör i stor utsträckning hur väl en elev klarar skolgången, hur lång utbildningen är och vilka karriärmöjligheter som uppstår. I ojämlika samhällen är det mer troligt än i jämlika samhällen att fattigas barn själva blir fattiga.
- ♦ En ökad polarisering på arbetsmarknaden innebär en allt tydligare uppdelning efter socioekonomisk grupp och arbetsvillkor. Många har otrygga arbeten vad gäller anställning, omfattning och miljö. Ett jobb är inte en garanti för att kunna försörja sig. I Sverige har vi sett en stor ökning av andelen otrygga jobb samtidigt som den relativa fattigdomen har ökat.
- ♦ Urholkning av statliga försäkringssystem får negativa konsekvenser för funktionen på arbetsmarknaden och tär på legitimiteten. Den som har

ekonomiskt utrymme kompenseras med privat försäkring, med risk för minskad betalningsvilja till det gemensamma systemet som följd.

- ♦ Globaliseringens risker och vinster fördelas ojämnt. Inkomstspridningen har ökat och även om många via den sysselsättning och tillväxt som skapas av internationell handel har lyfts ur fattigdom, upplever stora grupper nackdelarna men inte fördelarna med globalisering. Utvecklingen drivs av politiska regimer, politiska tillkortakommanden och kapitalets omfattning och lättrörlighet.
- ♦ Länder med hög ojämlikhet förlorar i ekonomisk tillväxt. Senare decenniers ökade inkomstspridning beräknas ha kostat Sverige mellan 6 och 7 procent i BNP. En jämn inkomstspridning tycks tvärtom gynna social stabilitet, produktiva miljöer och samhällsengagemang.

Det är både aktiv politik såväl som otillräcklig politisk påverkan som har drivit fram den ojämlikhet vi ser idag; via löst reglerad globalisering, misslyckad sysselsättningspolitik och en medveten politik för större inkomstskillnader. De skarpa kontraster som ojämlikheten ger upphov till skapar social oro och gynnar framväxten av populism och extrempolitiska partier. Som följd av att för få känner sig som vinnare i en global ekonomi syns tendenser till mindre öppenhet och fler handelshinder i syfte att skydda sig från negativa externa effekter.

Ovanstående är alltså utfallet och olika yttringar av den ojämlikhet vi ser i dag. Vad kan då göras för att vända utvecklingen och i stället minska skillnaderna? Som de spridda effekterna antyder är även svaren det. I summering:

- ♦ Ojämlikheten är ojämnt fördelad mellan länder och inom länder. Det som skiljer länder åt är graden av öppenhet och tillgången på kapital och teknisk utveckling. Men inte minst handlar det också om att man har olika principer för omfördelning. Dessa styrs genom den ekonomiska politikens verktyg och färgas av regeringars prioriteringar.
- ♦ Den politiska administrationen måste vara effektiv, möjliggöra demokratisk inkludering och de facto leverera välfärdstjänster till medborgarna. Det är politikens uppgift att via regleringar omfördela samhällets samlade resurser i syfte att skapa förutsättningar för alla medborgare att socialt och ekonomiskt delta i samhällsbygget. Att skapa jämlikhet är ett huvuduppdrag för politiken i demokratiska samhällen.
- ♦ För att globaliseringen inte ska gå i baklås behövs en bättre fördelning av makt, risker och vinster med internationellt utbyte. Politiken måste ta ansvar för en tydlig prioritering av mer rättvisa villkor. Detta sker genom internationell samverkan och reglering.

- ♦ En god samarbetsanda mellan politiken och arbetsmarknadens parter är avgörande för arbetslivets villkor, vilka i sin tur påverkar samhällsekonomin. I syfte att stärka uthålligheten i ekonomin måste den sociala dialogen hållas vid liv. Genom att skifta fokus från konflikt till samverkan kan vi få en utveckling där båda sidor är vinnare.
- ♦ Gemensamma försäkringssystem måste för att få hög legitimitet och kapacitet bidra till en generell välfärd. Det räcker inte att enbart hålla undan fattigdom utan systemen måste tillgodose majoritetens behov av trygghet.
- ♦ Predistribution är bättre, humanare och billigare än att lappa och laga i efterhand. Utbildning är ett effektivt verktyg för att stärka människors förmågor och jämna ut skillnader i inkomst och övriga livsvillkor. Tillgång till en kvalitativ utbildning är individens bästa sätt att försäkra sig mot risken för arbetslöshet. En bra utbildning ökar anställningsbarheten och möjligheten till inkomst och karriär.
- ♦ Polariseringen på arbetsmarknaden måste minska. Vi behöver bra jobb, inte ”enkla” eller lågproduktiva jobb. En kompletterande arbetsmarknad behövs för att alla ska kunna delta i arbetslivet efter förmåga. Men fokus måste ligga på att driva på för rimliga arbetsvillkor som innebär försörjningsförmåga, trygghet i anställningen, delaktighet och minimerad risk för ohälsa.

Vi kan konstatera att fria marknader är värdegenererande men leder till en fördelning där några hämtar hem de stora vinsterna, medan många andra står för risk och förlust. Jämlikhet skapas inte automatiskt utan genom en medveten omfördelning av resurser i syfte att motverka det som orsakar obalanser mellan individer och våra olika förutsättningar för livsnytta. En omfördelning politik är nödvändig för att en produktiv jämlikhet ska uppstå. Ojämlikhet är en naturkraft medan jämlikhet är en drivkraft.

Så vinner alla på jämlikhet? På kort sikt finns det förstås förlorare på att jämlikheten ökar, i den meningen att några måste avstå makt och inkomster för att någon annan ska få mer. Men ödets lott handlar mer om tur och mindre om egen förtjänst, därför kan det inte vara orättvist att skapa rättvisa. I förlängningen vinner alla på att jämlikheten ökar. Förutom att vi mår bra av mindre sociala skillnader mellan grupper och att göra gott för andra, är stabilitet i samhället, god tillgång på humankapital, stort demokratiskt deltagande och en bra grund för ekonomisk tillväxt något som kommer alla till del.

Livet rustar oss med olika sociala och ekonomiska förutsättningar. Demokratiska välfärdssamhällen kompenserar den med svagare utgångsläge, så att individen förbättrar möjligheten att maximera sina livschanser. Det är inte bara fullt möjligt att förena en hög generell välfärd och ekonomisk framgång utan det förra till och med stärker det senare. Genom att minska ojämlika grundförutsättningar individer emellan byggs en förenande tillit och en långsiktigt effektiv samhällsekonomi.

REFERENSER

Abdelzadeh, A. (2015): Den missnöjda demokraten. Ungas politiska missnöje och engagemang i en tid av förändring. Ingår i SOU 2015:96: Låt fler forma framtiden! Forskarantologi. Bilaga till betänkande av 2014 års demokratiutredning – Delaktighet och jämlikt inflytande.

Atkinson, A. B. (2015): Inequality – What Can Be Done? Harvard University Press.

Björklund och Jännti (2011): Beskrivning av inkomstfördelningen i Sverige och hur den utvecklats över tiden.

Black, Devereux, Lundborg & Majlesi (2015): Poor Little Rich Kids? The Determinants of Transmission of Wealth. NBER Working Paper No. 21409.

Corak, M (2013): "Inequality from Generation to Generation: The United States in Comparison", ingår i Robert Rycroft (ed), The Economics of Inequality, Poverty, and Discrimination in the 21st Century, ABC-CLIO.

Eurofound (2014): Trends in job quality in Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Eurofound (2015): Convergence and divergence of job quality in Europe 1995–2010, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Europeiska kommissionen (2013): Employment and Social Developments in Europe 2013. Direktorat A (sysselsättning, socialpolitik och inkludering), december 2013.

IMF (2012): The liberalisation and management of capital flows: an institutional view. International Monetary Fund, november 2012.

Molander, P. (2014): Ojämlighetens anatomi. Weyler Förlag.

Mosquera, P A., San Sebastian, M., Waenerlund, A-K., Ivarsson, A., Weinehall, L. et al. (2016): Income-related inequalities in cardiovascular disease from mid-life to old age in a Northern Swedish cohort: A decomposition analysis. Social Science and Medicine, 149.

Mörk, Sjögren & Svaleryd (2015): Hellre rik och frisk – om familjebakgrund och barns hälsa. IFAU 2015:13.

OECD (2011): International capital flows: Structural reforms and experience with the OECD Code of Liberalisation of Capital Movements. Report from the OECD to the G20 Sub-Group on Capital Flow Management.

OECD (2014): OECD Employment Outlook 2014, OECD Publishing.

OECD (2014a): OECD (2014), Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators, OECD Publishing.

OECD (2014b): Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth, Cingano, F., OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 163, OECD Publishing.

Fournier, J.-M., Johansson, Å.: The effect of the size and the mix of public spending on growth and inequality. OECD Economics on growth and inequality economics department working paper No 1344.

Piketty, Thomas (2013): Le capital au XXIème siècle. Seuil 2013.

Reeves, R. & Sawhill, I. V. (2014): Equality of Opportunity: Definitions, Trends, and Interventions. Federal Reserve Bank of Boston.

Social Europe (160318): <https://www.socialeurope.eu/2016/03/why-global-inequality-matters/>

Socialstyrelsen (2016): Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård samt tandvård. Lägesrapport 2016.

Socialstyrelsen (2016a): Öppna jämförelser. Jämlik vård 2016. Kvinnors hälso- och sjukvård. Fördjupningsrapport.

SOU 2016:5: Låt fler forma framtiden! Betänkande av 2014 års demokratiutredning – Delaktighet och jämlikt inflytande.

SCB (2014) Statistiska meddelanden, UF 20 SM 1403: Universitet och högskolor Högskolenybjörjare 2013/14 och doktorandnybjörjare 2012/13 efter föräldrarnas utbildningsnivå.

SCB (2015): Statistiska meddelanden AM 110 SM 1501: Utvecklingen av tidsbegränsat anställda.

WHO (2016): World health statistics 2016: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals.

Tankesmedjan Tiden vill stimulera
progressiv debatt kring de avgörande frågor
samhället står inför: globaliseringen, klimatet, arbetslös-
heten och den ökande ojämlikheten i resurser och möjligheter.

Tankesmedjan Tiden vill visa att det är möjligt att göra progressiv politik i en tid som
är både globaliserad och lokal. Vi vill visa att en sådan politik varken behöver vara dogmatisk,
låst vid sin historia eller ett resultat av kortsiktiga kampanjstrategier och triangulering.

Vi ger bland annat ut debattskrifter, tar fram rapporter
och ordnar seminarier.

Tankesmedjan Tiden innefattar även tidskriften
Tiden Magasin.

TANKESMEDJAN TIDEN
BOX 522, 101 30 STOCKHOLM

---

tankesmedjantiden.se